

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 289

TEKKE EKSENLİ SAĞLIK HİZMETLERİ

İdris TÜRK

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TIC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cd. Uğurlu İş Merkezi No: 97/24
Tel: 0 312. 341 00 02 İskitler/ANKARA
(Sertifika no: 14721)

1. Baskı: Mart 2019

ISBN: 978-605-7570-22-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TIC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

TEKKE EKSENLI SAĞLIK HİZMETLERİ

İdris TÜRK

Ankara/2019

İdris TÜRK

1977 yılında Konya'nın Akşehir İlçesi'ne bağlı Yazla Köyü'nde dünyaya geldi. 1986 yılında ilkökul, 1989 yılında da ortaokul tahsilini doğduğu köyde tamamladı. 1992 yılında Akşehir İsmet İnönü Endüstri Meslek Lisesi Elektronik Bölümü'nden mezun oldu. 1993 yılında girdiği Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1998 yılında diploma aldı. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, "*Tarikatler Öncesi Dönemde Mürşit-Mürit İlişkisi*" isimli teziyle 2002 yılında yüksek lisans; "*Tasavvuf Düşüncesinde İbadetlerin İç Anlamı*" isimli teziyle de 2009 yılında doktora eğitimini tamamladı. 2001 yılında Aydın Müftülüğü'nde vaiz olarak göreve başladı. 2002 yılında Söke vaizliği, 2012 yılında da Aydın cezaevi vaizliği görevlerine atandı. 2013 yılında Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak göreve başladı. Halen aynı fakültede Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babası olup İngilizce ve Arapça bilmektedir.

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn.
Bkz./bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
Ktp.	: Kütüphane
No:	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahü Aleyhi Vesellem
S.	: Sayı
tah.	: Tahkik Eden
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vr.	: Varak
Vol.	: Volume

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR-----	5
ÖN SÖZ -----	9
GİRİŞ -----	13
I. TASAVVUF İLMİNE DAİR-----	13
II. TASAVVUF TARİHİNİN DÖNEMLERİ -----	18
A. Zühd Dönemi -----	18
B. Tasavvuf Dönemi -----	20
C. Tarikat Dönemi -----	24
III. TASAVVUF VE DİĞER İLİMLER-----	25

BİRİNCİ BÖLÜM

TEKKE VE İLİM-----	31
1.1. TEKKELERİN GENEL FONKSİYONLARI -----	33
1.2. TEKKE VE İLİM -----	41
1.3. TEKKE MENSUPLARININ MEDRESE EĞİTİMİNE KARŞI TUTUMU -----	50

İKİNCİ BÖLÜM

TEKKELERDE YÜRÜTÜLEN SAĞLIK HİZMETLERİ -----	61
2.1. TEKKE ÇEVRESİNİN TIP EĞİTİMİNE KARŞI TUTUMU ---	63
2.2. BEDEN SAĞLIĞI HİZMETLERİ-----	68
2.3. RUH SAĞLIĞI HİZMETLERİ-----	76
2.4. TEDAVİ İÇEREN KERAMET -----	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜFİLERİN SAĞLIK BİLİMLERİNE KATKILARI -----	87
3.1. TIBBİ ESER TELİF EDEN SÜFİLER -----	89
3.1.1. Ebu'l-Fazl Abdülmün'im b. Ömer b. Abdilah el-Cilyanî el- Gassanî el- Endelüstî (ö. 602/1205) -----	90
3.1.2. Kutbuddîn Şirâzi (ö. 710/1311) -----	90
3.1.3. Ahmedî (ö. 815/1412-13) -----	92
3.1.4. Hacı Paşa (ö. 827/1424 [?])-----	93

3.1.5. Muhammed b. Hamza Akşemseddin (ö. 863/1459)-----	96
3.1.6. Fuzûlî (ö. 963/1556)-----	97
3.1.7. Nidâi Mehmed Çelebi (ö. 975/1567'den sonra)-----	99
3.1.8. Derviş Siyâhî-i Lârendevis (XVII. yy)-----	101
3.1.9. Ömer Şifâî (ö. 1155/1742)-----	102
3.1.10. Vesîm Abbas Efendi (ö. 1175/1761)-----	103
3.1.11. Kâtipzâde Mehmed Refî (ö. 1183/1769)-----	104
3.1.12. Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1194/1780)-----	105
3.1.13. Gevrekzâde Hasan Efendi (ö. 1216/1801)-----	107
3.1.14. Muhammed b. Ali es-Senûsî (ö. 1317/1900)-----	110
3.2. SAĞLIK KURULUŞU YÖNETİCİLİĞİ VE SÛFİLER-----	115
3.3. SÛFİLER VE TIP ETİĞİ-----	126
3.4. SÛFİLERİN BİLİMSEL TIBBA KATKILARI-----	142
3.4.1. Tıp Eğitimine Katkıları-----	143
3.4.2. Temel Tıp Bilimlerine ve Uygulamalarına Katkıları-----	147
3.4.3. Cerrahî Bilimlere Katkıları-----	154
3.5. SÛFİLERİN FARMAKOLOJİYE (ECZACILIK) KATKILARI	162
SONUÇ -----	171
KAYNAKÇA -----	177
DİZİN -----	195

ÖN SÖZ

İslâm'ın ön gördüğü insan modelinde aranan en önemli vasıf şüphesiz, Allah'a ve diğer imanî esaslara inanmaktır. İslâmî ilimler içerisinde, imân esasları ile ilgili hususları da akaid ve kelam ilmi ele alır. Sahih imanı elde eden kişide aranan ikinci önemli nitelik, Allah'a nasıl kulluk yapacağını ve toplumsal kuralları bilmesi ve bu kurallara uygun bir hayat yaşamasıdır. Bu alandaki meseleleri izah eden ilim dalı da fıkhıdır. Ancak iman-ibadet bütünlüğünü yakalamış bir kulda aranan üçüncü bir özellik daha vardır ki o da, hayatını tanzim ederken, Allah'ın her an kendisini gördüğünü bilerek hareket etmesi ve ahlâken belirli bir olgunluk düzeyine ulaşmasıdır. Kişinin bu vasıfları kazanması için çalışan diğer İslâmî disiplin ise tasavvuttur. Bu manada tasavvuf, İslâmî ilimlerin üçüncü ayağını oluşturmaktadır.

Tasavvuf ehli, yukarıda adı geçen insan modeline, insan-ı kâmil demiştir. Tasavvufi uygulamalara bakıldığında her bir tasavvufi pratiğin, bu seviyede bir insan yetiştirme hedefine matuf olduğu görülecektir. İslam'ın bütün inananlara farz kıldığı ibadetler, daha sonra nafiler ve tarikattan tarikata farklılık arz edebilen evrad ve ezkar, tasavvufi eğitimin temel unsurları olarak karşımıza çıkar. Buna ilaveten, örneğin pek çok sūfinin benimsediği az yemek (killet-i tam), aşırı tokluktan kaynaklı nefsin taşkınlıklarını önler. Aynı şekilde, az konuşma (killet-i kelam) ilkesi; yalan söylemek, dedikodu, muhatabı rencide etmek, kötü söz kullanmak gibi dilin afetlerinden kişiyi, büyük oranda korur. Öte yandan az uyumak (killet-i menâm); ataleti, bedenen hantal olmayı, zaman israfını vb. pek çok olumsuz durumu önle-

meye yardımcı olur. Bu genel riyazet ilkelerinin yanında tasavvufta seyr u sülûkun bir parçası olarak uygulanan halvet, riyazet, nafilî ibadet, çile, zikir ve benzeri pek çok pratik, insanın olumsuz vasıflarından arınarak, duru bir zihne ve tasfiye edilmiş bir ruha kavuşmasına vesile olur. Bu seviyede bir insan, artık nefsinin tuzaklarının ve şeytanın hilelerinin kendisine daha az zarar verdiği model bir birey olma hüviyetine kavuşur.

Tasavvuf erbabı, Hakk Teâlâ'nın “*eşref-i mahlûkât*” olarak tanımladığı insana ayrı bir ihtimam gösterir. İnsan, ilâhî kelâmın muhatabıdır. Onda bilkuvve mevcut olan insan-ı kâmile yol bulabilmek için tekkelerdeki faaliyet ve hizmetlerin yelpazesi de -tekkeye göre farklılık göstermekle birlikte geniş olmuştur. Pek çok tekke, müritlerin seyr u sülûk yaptıkları yer olma genel maksadının yanında, bazen yolda kalmış birine barınak ve aşevi, kimi zaman ilim ve sanat merkezi, bazen karargâh, bazen de şifa yurdu gibi hizmetler verebilmiştir. Böylece bu merkezler, mensuplarının tasavvufî eğitimlerini üstlenmenin yanında, diğer insanların kalplerine dokunarak, kendilerine İslâm'ın güzelliklerini ulaştırmayı da hedeflemişlerdir. Özellikle Anadolu ve Balkanlar'ın Müslüman olmasında Yesevî dervişlerinin rolünü, Mevlânâ'nın müspet tutumu sayesinde pek çok Hıristiyan'ın Müslüman olduğu yönündeki rivayetleri ve benzeri örnekleri göz önünde bulundurduğumuzda, bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Bu tür örnekler, tekke mensuplarının toplumsal hayattan kopuk, münzevi bir hayat yaşadıkları genel algısını da kırmaktadır.

Çalışmamız, tekke eksenli toplumsal faaliyetlerden olan sağlık hizmetlerini içermektedir. Bir giriş ve üç bölümden müteşekkil olan çalışmamızın giriş kısmında tasavvuf hakkında genel bir malumat aktarıldıktan sonra tasavvuf ilminin diğer ilim dallarıyla münasebetlerinden kısaca bahsedilecektir.

“*Tekke ve İlim*” başlığını taşıyan birinci bölümde, öncelikle tekkelerin genel fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Böylece tekkelerin, sosyal hayatın pek çok alanında aktif rol üstlendikleri vurgulanmak istenmiştir. Topluma yönelik en önemli faaliyetlerden birisi de ilim olduğuna göre tekkeler, aynı zamanda ya doğrudan ilim tahsil edilen yahut mensuplarının ilim tahsil etmesini teşvik eden kurumlar olarak karşımıza çıkar. Bu itibarla, bu bölümde tasavvuf ehlinin ilme verdiği önem müstakil bir başlık altında açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde son olarak, tekke mensuplarının medrese eğitimine karşı tutumlarına da izah getirilmiştir.

“*Tekke’de Yapılan Sağlık Hizmetleri*” başlıklı ikinci bölümde ilk olarak, genelde ilme önem verdikleri daha önce zikredilen ehl-i tasavvufun, özelde tababet ilmine karşı tutumları örneklerle ele alınmıştır. Bu bölümde ikinci olarak sûfilerin, sağlık hizmetlerinin farklı kademelerinde yaptıkları hizmetlere yer verilmiştir. Bu kısımda da öncelikle tekkelelerin, bizatihi sağlık merkezi gibi faaliyet gösterdiği durumlar ele alınmıştır. Bu kısımda, tekkelerin sağlık hizmetlerine katkıları, beden sağlığına yönelik olanlar ve ruh sağlığı hizmetleri kapsamında bulunanlar olmak üzere iki ayrı kategoride ele alınmıştır. Bu bölümde, tekkelerde yapılan sağlık hizmetlerinin, bazen bilimsel ilkeler ışığında, bazen halk tababeti seviyesinde, kimi zaman da dua yahut keramet ile yapıldığı yönünde örneklerin aktarıldığı bir tablo oluşturulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm, “*Sûfilerin Sağlık Bilimlerine Katkıları*” adı altında, tekke mensubu tabiplerin, bilimsel veriler ışığında yaptıkları faaliyetleri kapsamaktadır. Bu bölümde öncelikle detaylı olarak, tıbbî eser telif eden sûfiler ve eserleri hakkında malumat paylaşımı yapılmıştır. Daha sonra tıbbî bir kuruluşun yöneticiliği makamına kadar ulaşmış tasavvuf meşrep tabiplerin faaliyetlerine ve bir kısım sûfilerin tıp etiğine katkıları, müstakil başlıklar altında ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca tekke kökenli olup cerrâhî ve temel tıbbî bilimler ek-

seninde bilimsel tıp ile meşgul olan, tıp eğitiminde rol alan ve eczacılık alanına katkı sağlayan kişilere ve yaptıkları faaliyetlere yer verilmiştir.

Tüm bu zikredilen konuları ele alırken -sahamız olmaması hasebiyle- tıbbî tahliller, tedavi yöntemleri, farmakolojik preparatların tesirleri ve yan tesirleri vs. hususlar içeren değerlendirmeler yapmamayı tercih ettik. Tabip sūfilerin eserlerindeki tıbbî bilgilerden de, onların bu alanla ilgilendiklerini ortaya koyacak kadar sınırlı miktar örnek kullanmakla yetindik. Bu tür bilgilere yer vermek durumunda kaldığımızda ise nakilleri doğrudan aktarmayı tercih ettik. Zaten araştırmamız boyunca, gerek tıp ve eczacılık tarihi gerek diğer sağlık bilimleri uzmanlarınca, mezkûr konuların tıbbî ve farmakolojik tahlilleri, bugünkü bilimsel verilerle örtüşüp örtüşmediği vb. detayların genel olarak incelendiğini gördük. Bu itibarla, çalışmamızın temel hedefini; tarihî süreç içerisinde tasavvufî eğitim görmüş tabiplerin ve halk tababeti yahut şifacı seviyesinde sağlık hizmeti veren sūfilerin mevcudiyetini ve onların sağlık alanındaki faaliyetlerini tarihî bir vakıa olarak ortaya koymak, şeklinde sınırlandırdık. Dolayısıyla ulaştığımız materyaller içerisinde yalnızca sūfî çevrenin bu sahaya katkıları ile ilgili olanları inceledik. Maksadımız, tasavvufî çevrenin topluma dönük çalışmalarını, sağlık hizmetleri ekseninde tespit etmek olduğu için, yalnızca tıp sahasındaki faaliyetleri değil, sūfilerin genel sağlık bilimlerine ve hizmetlerine katkılarını ortaya koymaya yönelik bir metot takip ettik.

Araştırma esnasında ilmî değerlendirmeleri ile bana önemli katkılar sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TÜRKAN'a, teknik konularda sıkça yardımına başvurduğum Arş. Gör. Yasin BOSTAN'a, Arş. Gör. Halil İŞILAK'a ve bu süreçte beni her daim destekleyen aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İdris TÜRK